

מאורות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של מכללת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

תפילת הדרך

תפילה, ברכה או בקשת רחמים?

תפילת הדרך תמיד אומרים, אפילו בתוך העיר. כי הרי תפילת הדרך לפי שיטתנו, היא בלי ברכה. זו בקשה. יהי רצון, ברוך שומע תפילה. זה לא נוסח ברכה, אלא בקשה.³ על כל פנים, רוב הפוסקים, ובכללם ה"טור" וה"שולחן ערוך", הביאו את דין תפילת הדרך עם חתימה בברכה. כך עולה הצורך להסביר את המבנה הייחודי של תפילת הדרך: מצד אחד נראה כמו בקשת רחמים, ומצד שני – חתימה בברכה. בעניין זה מובאות שתי תשובות. ה"טור" מביא הסבר בשם ר"י הזקן,⁴ שאף אם הוא אינו מובן כל צורכו, המטרה שמאחוריו ברורה:

ומה שאינה פותחת בברוך [...] לפי שאינה אלא תפילה בעלמא, שמתפלל להקב"ה שיוליכנו לשלום, ואינה כברכת הנהנין ולא כברכה שתקנו ע"ש המאורע אלא בקשת רחמים ומפני שיש בה אריכות דברים חותמים בה בברוך.⁵

הסבר אחר לכך שלפנינו לכאורה ברכה הנחתמת ב"ברוך", אך אינה פותחת ב"ברוך", וזאת בניגוד לכלל הידוע, מופיע בפירוש הבית-יוסף בשם רבנו יונה:⁶

משום דכל [=שכל] ברכה שבמקומה היא סמוכה לחברתה, כשאומר אותה בפני עצמה – אומרה כמו שהיא במקומה, שחותמת ואינה פותחת. ותפילת הדרך נמי [=גם כן], כיוון שתפילת י"ח ברכות שומע תפילה סמוכה לחברתה, ואם עכשו אינה סמוכה לחברתה – לא חיישינן להכי [=לא חוששים לכך].⁷

לפי ההסבר הראשון, תפילת הדרך היא בעיקרה בקשת רחמים, והחתימה בברכה אינה מעיקר הנוסח, אלא תוספת. לפי ההסבר השני הדבר נראה הפוך בתכלית. עיקר הברכה הוא החתימה, שהיא המורה על מקורה של תפילת הדרך – ברכת "שומע תפילה" שבתפילת עמידה, המיוחדת בכך ש"שואל אדם כל צרכיו בשומע תפילה",⁸ ובאופן טבעי אפשר לבנות על ברכה זו נוסח המתאים לצורכי האדם בשעת היציאה לדרך. לסיום, השלכה על סוגיה אקטואלית: האם ניתן להוסיף מילים (תאונות דרכים וכדומה) לנוסח תפילת הדרך? נראה לפי שני ההסברים המובאים לעיל שיש לכך בהחלט מקום, בין אם תפילת הדרך היא בקשת רחמים, שבה אדם יכול להתנסח באופן חופשי, ובה לא תקף הכלל הנוגע להלכות ברכות, שאסור לשנות "ממטבע שטבעו חכמים בברכות",⁹ בין אם תפילת הדרך היא גלגול של ברכת "שומע תפילה", שעניינה הוא בקשת בקשות פרטיות בלשונן של כל אחד ואחד.

ד"ר חיים צבי אלבוים

מרצה בהתמחות ללימודי ארץ ישראל

בשתי דרכים פונה אדם לקב"ה בדיבור: ברכה ותפילה. הברכה היא פנייה הנלווית לאירוע מסוים ותלויה בו, כגון אכילה, קיום מצווה או היתקלות במחזה מיוחד. התפילה, לעומת זאת, מתייחדת בכך שעניינה הוא עצם הפנייה לקב"ה. יש מצווה לפנות אל הקב"ה בכל יום וחכמים תקנו לשם כך שלוש תפילות (יש לציין כי חלקים בתפילה הם "ברכות" על פי ניסוחן, אך על פי ההגדרה הנ"ל הן חלק בלתי נפרד מן התפילה).

מהי תפילת הדרך? מצד אחד היא נקראת תפילה, אך מצד שני היא נאמרת בגין אירוע מסוים – יציאה לדרך, ועל כן ברור שעל פי ההגדרה הנ"ל זוהי ברכה. מצד שלישי, יש כלל בברכות שכל ברכה שאינה סמוכה לחברתה (ברכה שהיא חלק מרצף של ברכות, כבברכת המזון או בתפילת עמידה) מוכרחה לפתוח במילים "ברוך אתה ה' [...]", מה שאין כן בתפילת הדרך הפותחת ב"יהי רצון מלפניך", נוסח שאינו מקובל בברכות.

סוג שלישי של פנייה לה' נפוץ פחות ונכנה אותו כאן "בקשת רחמים" – פנייה לקב"ה סביב מצב שבו אדם שרוי במצוקה, בסכנה או במתח. כך מוצאים אנו בגמרא נוסחי בקשות לאדם הנכנס לדרך, הנכנס לבית המרחץ, הנכנס להקיז דם, הנכנס לבית המדרש, הנכנס למוד את גרנו (למדוד את כמות התבואה) ועוד. המשותף לכולם הוא הפתיחה "יהי רצון מלפניך", אך בשונה מתפילת הדרך, אף אחת מבקשות אלו אינה נחתמת ב"ברוך אתה ה' [...]".

נראה, אם כן, כי תפילת הדרך אינה יכולה להימנות באופן ברור על התפילות, לא על הברכות ולא על בקשות הרחמים. לראשונה נזכרת תפילת הדרך בגמרא, בפרק רביעי ממסכת ברכות, העוסק בענייני התפילות הסדירות. הגמרא עוסקת בדין של "תפילה במקום סכנה" – נוסח קצר ביותר הנאמר כתחליף לתפילת העמידה כשאדם שרוי בסכנה ואינו יכול להתפלל כלל. לאחר שמובאים בשם תנאים שונים כמה ניסוחים, המסתיימים כולם ב"ברוך אתה ה' שומע תפילה", מובא הדין הבא:

ואמר רבי יעקב אמר רב חסדא: כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך. מאי תפלת הדרך? יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכני לשלום ותצעידיני לשלום ותסמכני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך ותשלח ברכה במעשי ידי ותתנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי בא"י שומע תפלה.¹

כאשר ממשיכים הלאה בשלשלת הפסיקה, צץ גילוי מפתיע ביותר הקשור לפסיקת הרמב"ם ביחס לתפילת הדרך, או ליתר דיוק – לאי-פסיקתו. הרמב"ם אינו מזכיר כלל את דין תפילת הדרך, לא בהלכות תפילה, לא בהלכות ברכות, ואף לא בסדר התפילות המופיע בסוף ספר אהבה. מסתבר בהחלט לומר שהימנעותו של רמב"ם מלהזכיר את תפילת הדרך קשורה בקשיים שהועלו לעיל ביחס למהותה, שאינה נכנסת לכלל תפילה, לא לכלל ברכה ולא לכלל בקשת רחמים. מעניינת בהקשר זה העובדה שמנהג תימן הוא שלא לברך תפילת הדרך עם הזכרת שם ה' בחתימה. לדברי הרב רצאבי:²

¹ בבלי, ברכות דף כט.

² מגדולי רבי תימן כיום, מחבר ספר שו"ת עולת יצחק.

³ <http://www.maharitz.co.il/?CategoryID=174&ArticleID=1033>

⁴ ר' יצחק בן שמואל מדמפיי, צרפת, המאה ה-12. נינו של רש"י.

⁵ טור, אורח חיים, סימן קי.

⁶ ספרד, המאה ה-13.

⁷ בית יוסף על הטור, שם.

⁸ בבלי, עבודה זרה דף ו.

⁹ רמב"ם, הלכות ברכות, פרק א, הלכה ה.

מסע של אהבה

בתחילת הפרשה מפורטים מסעותיהם של בני ישראל במדבר במשך ארבעים שנה. מוזכרים ארבעים ושניים מסעות, כך שרוב המסעות מתוארים בקצרה בלבד, כתיאור גאוגרפי של מקום המוצא אל מקום היעד, מקום היציאה ומקום החניה. רש"י, בפירושו למילים "אלה מסעי", מסביר את מטרת המסעות:

למה נכתבו המסעות הללו, להודיע חסדיו של מקום, שאעפ"י שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה, שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות, צא מהם ארבעה עשר שכולם היו בשנה הראשונה קודם גזירה [...] ועוד הוצא שמונה מסעות שהיו לאחר מיתת אהרון בשנת הארבעים, נמצא שכל שמונה ושלושים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות.

יחד עם הצורך של ישראל לעבור את המסעות נראה כי המסעות אינם כרוכים בסבל ובהתשה, ועם ישראל אינם מיטלטלים ממקום למקום כל הזמן, ללא מנוחה. ה' נוהג בעם בחמלה, באהבה ובנחת בזמן הליכתם במדבר. מדוע התורה רואה צורך להביא בפרשת מסעי סיכום של כל המסעות במקום אחד? האין די בתיאור הנסיעה כפי שהוזכר כל מסע במקומו ובזמנו, לפי הרצף

מקריעת ים סוף ועד הכניסה לארץ? התורה מלמדת אותנו על המהלך של עם ישראל בשעת הליכתם במדבר: אירועים רבים, התמודדויות ומבחני אמונה, ופרטים הנראים כמסעות שונים כשכל מסע עומד בפני עצמו ויש לו את הלימוד הפרטי שלו. עם זאת, בפרשת מסעי, על ידי קיבוץ כל המסעות לסיכום אחד, מראה לנו התורה את נקודת המוצא של כל הפרטים ואת המטרה של כולם יחד. יש מגמה המקשרת בין כל המסעות – מסע כללי אשר עובר העם במשך ארבעים שנות הנדודים.

הפרשה באה ללמד אותנו גם על חיינו הפרטיים. עלינו לזהות את הקשר בין המסעות הפרטיים הרבים שאנו עוברים, לראות מה נקודת המוצא שלנו ביציאתנו ומה המגמה של כל מסע, מתוך הכרת המטרה הכללית שאליה אנו שואפים.

מבט זה יביא אותנו להסתכל על המסעות הפנימיים ולא רק על אלו הגאוגרפיים, מתוך אמונה שאכן מטרת המסעות היא גילוי חסדיו של ה' ואהבתו אותנו, ומתוך ביטחון שבסוף המסע נזכה בעזרת ה' לראות ולשמוח בבניין בית המקדש השלישי.

(הדברים מבוססים על שיעור של הרב ערן טמיר והרב דני איזק על פרשת מסעי).

סיון צדוק

סטודנטית בהתמחויות ללימודי ארץ ישראל,

חינוך חברתי קהילתי ובמכון לחינוך ואמונה בימינו

במעגלי העם היהודי

צה"ל

ברוריה מכמן

צה"ל הוקם כשבועיים לאחר קום מדינת ישראל תוך כדי קרבות מלחמת העצמאות. הממשלה הזמנית החליטה על הקמתו וראש הממשלה, דוד בן-גוריון, חתם על "פקודת צבא הגנה לישראל" ב-26 במאי 1948, וב-31 במאי פרסם "פקודת יום להקמת צבא הגנה לישראל". הפקודה כללה את ההוראה החד-משמעית שלא יתקיים כוח צבאי במדינת ישראל מלבד צה"ל. נוסח זה שימש מאוחר יותר כהנמקה להפסקת פעולתם של הכוחות המזוינים של המחתרות.

צה"ל התבסס על המבנה הארגוני של ההגנה (ומכאן שמו "צבא ההגנה"), כדי לשמש ככוח הלוחם העיקרי של מדינת ישראל. הוא מיזג לתוכו גם לוחמים מהבריגדה היהודית והמחתרות האחרות – האצ"ל והלח"י. עם הקמת צה"ל פורקו 12 חטיבות הפלמ"ח והוכפפו לפיקוד צה"ל.

מיד עם הקמתו החל צה"ל להילחם במלחמת העצמאות והתארגן תוך כדי הלחימה, כאשר היחידות הלוחמות השונות הוכפפו בהדרגה לפיקוד צה"ל. במהלך ימי ההפוגה הראשונה החל צה"ל להצטייד בנשק כבד ובתחמושת, שהגיעו בעיקר מציכוסלובקיה בתמיכה מארצות הברית וברית המועצות. בתום המלחמה היה צה"ל מצויד ומאורגן טוב יותר מאשר בתחילתה, אך עדיין היה רחוק מלהיות צבא מקצועי וממוקצע. ההתמקצעות החלה בשנות החמישים וב-1956 (במבצע קדש) היה צה"ל כבר מאורגן ומצויד בצורה המצופה מצבא מקצועי מערבי, לרבות ברובה אחיד ללוחמי החי"ר, במטוסי קרב תקיניים ובטנקים. יחידה 101 שעליה פיקד אריאל שרון פיתחה והחדירה דפוסי חיילות, קומנדו ולוחמה זעירה, שהשפיעו אחר כך על כל יחידות השדה של צה"ל והיחידות המיוחדות שלו.

המטה הכללי (המטכ"ל) של צה"ל מורכב מגופים אלו: שלושה זרועות, ארבעה פיקודים מרחביים, שישה אגפים ושישה עשר חילות. אגפי המטכ"ל אחראים לתכנון ולתיאום של מדיניות צה"ל ולהפעלת המערכים הקשורים לתחום התמחות של כל אגף. מפקד זרוע היבשה אחראי לבניין הכוח היבשתי של צה"ל, להכשרתו, לאימונו ולציודו. מפקד זרוע האוויר וזרוע הים אחראים גם להפעלת הכוחות האוויריים והימיים בהתאמה, נוסף על בניין הכוח, ומפקדי הפיקודים המרחביים (פיקוד הצפון, פיקוד המרכז ופיקוד הדרום) אחראים, יחד עם הרמטכ"ל וראש אגף המבצעים, על הפעלת הכוחות המבצעיים שבמרחב פיקודם.

לצה"ל יש קוד רשמי המדגיש את חשיבות הדבקות במשימה וטוהר הנשק, ועל פיו מחונכים חייליו וקציניו. הקוד האתי הרשמי מבטא את רצון מקימי הצבא להציב רף מוסרי לפעילות חייליו. חריגות מערכים אלו, יחד עם מחלוקות שהתגלו לאופן יישומם במצבים שונים, הביאו את שלטונות הצבא לקבוע בשנת 1994 בכתובים את הקוד האתי של הצבא, שכונה "רוח צה"ל".

הקוד האתי יונק מארבעה מקורות: מסורת צה"ל, מסורת מדינת ישראל, מסורת עם ישראל וערכי מוסר אוניברסליים. מלבד הקוד האתי של צה"ל חתומה מדינת ישראל גם על אמנות בין-לאומיות כדי להבטיח שמירה על ערכי מוסר גם במצבי מלחמה, ובהם אמנות ז'נבה והאג.

מקורות:

- יגיל לוי (2007), **מצבא העם לצבא הפריפריות**
- גבריאל שפר (עורך) (2008), **צבא שיש לו מדינה?**
- אתר צה"ל: <http://www.idf.il/1415-10809>